

Ett storslaget gränsröse

Denna artikel är skriven av Gillets ordförande Per Stavfors och var införd i Gillets medlemstidning Glimtar nr 3 2013.

Foto Per Stavfors

Den som någon gång gått på leden mellan Tornberget och Paradiset har knappast kunnat undgå det pampiga röse som ligger utefter stigen. Det är ett fundament, 3 m i diameter, med fem stående stenar likt en kompassros. Gillet fick i höstas en förfrågan från en skogsvandrare om det var ett gränsröse och om det hade något att göra med Lissma och dess handlings kraftige ägare under mitten av 1800-talet: Otto Julius Hagelstam. En snabb titt på kartan visade, att sockengränsen mellan Västerhaninge och Huddinge (och därmed Lissma) går i dessa trakter, så jag svarade, lite oöverlagt visade det sig, att det kanske var så.

Men nu vet jag bättre. Inte bara vad röset tjänar för syfte, utan även vilken dag som det byggdes och av vilka. Och det har inget med Lissma och Hagelstam att

göra, utan det är byggt före hans tid och helt en angelägenhet mellan tre gårdar i Västerhaninge.

Röset byggdes om till sin nuvarande form den 18 november 1784 under lantmätare Ströms ledning. Han var ute på uppdrag att upprätta rågång "emellan Skogs Ekeby på den ena Sidan, samt Eketorp och Tuna på den andra Sidan", som det står på den vackra kartan som upprättades. I protokollet som hör till så står under den 18 november:

"... och sist uppmurades över N:13 el skärningspunkten ett röse 4 1/2 alnar i diameter och 1 1/2 alnar högt på den östra (och) 1 aln på den västra sidan varuti infästes och omskolades 5 stycken visare av vilka mittstenen är 1 1/2 alnar hög ovan röset 3 sidig 1/4 aln bred på SW och SO sidorna 1/2 aln på den på den norra vilken jämte östra sidostenen och västra utliggaren peka utefter den nu upphuggna rågatan över nästan skrevne ledare till punkten No 12 (ligger vid Vedasjön). Södra sidan av hjärtstenen och östra utliggaren peka samma linje över ut till no 11 och SSO utliggaren jämte södra ryggen av mittsten visa skillnaden mellan Skogs Ekeby och Tuna till Kvarnberg röret (nummer 6)".

Rösets kantstenar (i texten även kallade utliggare och visare) visar alltså inte väderstrecken utan pekar ut riktningen på gränser från centrumstenen, som är punkten där de tre gårdarnas gränser möts. Lantmätare Ström ritade inte upp några nya gränser vid sin förrättning utan han förbättrade utmärkningen av de befintliga. Byarnas och sätesgårdarnas gränser, även i utmarkerna som här, är betydligt äldre. Kanske medeltida? Vårt röse finns beskrivet redan 1699 som "Stort Röse med andra stenar väl omskoladt". "Omskolat" innebär att det har en uppbyggd kant. Jag vet inte hur vanligt det är med så här präktiga rösen, men enligt protokollet så fanns det ytterligare ett vid Vedasjön. Kantstenarna på detta visade bl.a. den dåvarande gränsriktningen över sjön.

Jag har letat efter det röset, med det är troligen rivet eftersom gränserna på platsen är flyttade. Den vanliga gränsmarkeringen förr var annars femstenarör (fyra stenar kring en rest centrumsten) eller så följde gränsen ett naturligt vattendrag eller en väg. Stora rösen hade flera fördelar.

Möjligen var de statusmarkeringar men, speciellt i utmarkerna, så syntes de på långt håll och var svåra att flytta för oärliga markägare.

Här hittar du röset!

Referens: Uppgifterna är hämtade från kartan "Gräns bestämning 1784" vilken kan ses under Skogs Ekeby på Lantmäteriets website "Historiska kartor". Länkar och mer detaljer finns på Gillets hemsida